

vaşın (1993) ardından burada yaşayan Gürcü halkının 200.000'den fazlası mülteci durumuna düşmüş, bunlardan ancak 70.000'i geri dönebilmiştir. Ruslar'ın büyük kısmı da savaş sırası ve sonrasında Abhazya'yı terketmiştir. 2005'teki verilere göre Abaza nüfusu 132.000, 2011 yılında ise ülkedeki toplam nüfus 240.705'tir. Günümüzde bu nüfusun 250.000'i aştığı ve Abazalar'ın nüfusunun da 150.000'e yaklaştığı kabul edilir. Burada sıralanan nüfus verilerine ülkesinden ayrılıp başka ülkelerde (Türkiye, Suriye, Ürdün, Mısır vd.) yaşayan ve artık yaşadıkları ülkeleri kendi öz yurtları kabul eden Abazalar dahil değildir.

Abazalar'ın dili Kafkas dillerinin özel bir ailesi olarak görülebilir ve Adige (Çerkez) dilinin yakın akrabasıdır. 1862'de Rus Generali O. Ulsar, Kiril alfabesiyle bir Abaza grameri yayımlamıştır. Ardından Hıristiyanlığı burada yayabilmek amacıyla Abaza alfabesi hazırlanmış ve 1865'te bastırılmıştır. Abhazya'da 1928'de Latin esaslı Abaza alfabesi, 1938'de Kiril asıllı Rus alfabesi kabul edilmiştir. İlk Abaza edibi Dmitry I. Gulia'dır. Ticarî yönden ise Abhazya, Antik dönemden beri dikkat çeken yerlerden biri olmuştur. O dönemde Abhazya'dan İran, Şam ve Mısır'a buğday, şarap, bal mumu ve özellikle ağaç ihrac ediliyordu. Buna karşılık silâh, ev eşyası, giysiler vb. alınmaktaydı, XI-XII. yüzyıllarda arpa, buğday, darı yanında kenevir ve şarap önemli ihrac maddelerini oluşturuyordu. XIII-XV. yüzyıllar arasında Abhazya sahilleri Ceneviz kolonileri haline gelmiş, Cenevizliler, Abhazya'ya Santa Sofya adını vermiştir. Bu dönemde sağlamlığından dolayı dokuma tezgâhlarının vazgeçilmez olan şimşir ağacı Avrupa'ya satılmaya başlanmış ve ticarete önemli rol oynamıştır. Diğer bir ticarî meta ise köledir. Osmanlı döneminde köle menşeli birçok Abaza asıllı devlet adamının çeşitli kademelerde görev yaptığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II/1, s. 128, 130-131; J. Reineggs, *Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus* (ed. F. E. Schröder), Hildesheim-St. Petersburg 1797, II, 6, 8, 10-13; S. Bronevskim, *İzvestiya o Kavkaze*, Moskva 1823, I, 58, 318, 321, 331-333, 336-339; K. F. Neumann, *Russland und Tscherkessen*, Stuttgart 1840, s. 8, 18; M. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, St. Petersburg 1851, s. 173, 175; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 375-378, 381; J. Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 176-177, 184-185; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 79-84, 85-94, 133-134; P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kuyuları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819* (trc. H.

D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 80-81; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-Elle'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 1-4, 6, 10-11, 19, 21; Şerafettin Terim, *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Mefhumu*, İstanbul 1976, s. 17, 19, 20-30, 43-44 vd.; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, Ankara 1997, s. 81-93; Valeri Beygva, *Abhazya Tarihi* (trc. Papapha Mahinur Tuna), İstanbul 1999, s. 9, 15, 26-28, 33, 37-38, 42, 54-58, 80-81, 83, 88; Muharrem Yıldız, *Dünden Bugüne Kafkasya*, İstanbul 2006, s. 40-41; Ufuk Tavkul, *Kafkasya Gerçeği*, İstanbul 2007, s. 34-35, 125; Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, İstanbul 2008, s. 48; Oktay F. Tannsever, "Gürcistan'daki 2 Kasım 2003 Parlamento Seçimleri ve Gürcistan'ın İstikran Açısından Önemi", 2023, sy. 31, Ankara 2003, s. 22; Sefa Sekin – Raşan Tekin, "Güney Kafkasya ve Gürcistan", *Kafkasya*, 1/2, İstanbul 2006, s. 34; Hasan Kanbolat, "Abhazya ve Güney Osetya Sorunu Çatışmaya Yönelebilir mi", *Nart*, sy. 59-60, Ankara 2008, s. 7-8; W. Barthold – [V. Minorsky], "Abkhaz", *EP* (İng.), I, 100-102; "Abhazya Muhhtar Sovet Sosyalist Respublikası", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1976, I, 25-26; Dzh. Giunashvili, "Abkâz", *Eir.*, I, 222-224.

MUSTAFA AYDIN

ABBAS b. İBRÂHİM

(bk. SİMLÂLÎ).

ABBAS SAL

(عباس صل)

Abdullah b. Abbâs
b. Mayoro Sall b. Gumba b. Galây
b. Majara b. Muhtâr
(1909-1990)

Senegalli eğitimci, şair ve yazar.

Louga'nın kuzeyindeki Sakal'ın Nguick köyünde doğdu. Sahâbi Abdullah b. Abbas'a nisbetle onun adını almakla birlikte kısaca Abbas Sal (Sall) olarak bilinir. Aslen Futa Toro'da yönetici bir aileye mensuptur. Hayatını ve eserlerini inceleyen kızının torunu Şeyh Ticân Gây ailenin soyunu Ukbe b. Nâfi'e kadar götürür (*Şeyh 'Abbâs Şal*, s. 9). Babası Mayoro, köyünde tahsil gördüğü gibi bölgenin ruhanî lideri Hacı Ahmed Vid'in hem müridi hem damadı oldu. Abbas Sal eğitimine Kur'an okumayı öğrenmekle başladı, öncelikle babasının, onun ölümünden (1923) sonra da Şeyh Ali Dia'nın yanında hıfzını tamamladı. Ardından Senegal'in kuzey bölgesindeki Nyambur'a gitti. Orada amcası Serigne Ömer'den Mâlikî fikhî tahsil etti. Bölgedeki âlimlerden Arap dili ve edebiyatına dair metinler okudu. Saint Louis'de Berâyim diye tanınan edip Şeyh İbrâhim Diop'tan nahiv, belâgat, mantık, fikhî üslup ve tefsir dersleri aldı. Son olarak Şeyh Said Nur Tal'dan (Seydu Nourou Tall) edebiyat,

Muhammed Bâbâ el-Alevî'den hadis okuyup icâzet aldı. Özellikle İbn Teymiyye ve Zemaşşerî'nin kitaplarından etkilendi.

Abbas Sal, belli bir ilmi seviyeye ulaştıktan sonra Ticânîyye şeyhi Ebû Bekir b. Mâlik Sî'ye intisap etti (1925). Babası da Şeyh Mâlik'in müridi idi. Ancak sağlam ve etkileyici karakteri diğer tarikat mensupları arasında kıskançlığa yol açtı. Hakkındaki yakıştırmalar sonucu şeyhi Ebû Bekir kendisinden yüz çevirince 1953'te ondan ayrılarak Ticânîyye tarikatının Louga bölgesindeki kolunu kurdu. Saint Louis'de on beş yıl süreyle eğitimci yaptıysa da ardından geçimini sağlamak için ticarete başladı. Senegal'in kuzey bölgesinde pek çok cami ve okul inşa etti. 1987'de Louga'da tesis ettiği, binlerce öğrenci yetiştiren Hanefiyye adlı İslâm enstitüsü onun en önemli eserlerinden biridir. Bu enstitü sadece Senegal'de değil çevre ülkelerde de etkili oldu ve oralardan pek çok öğrenci geldi. Abbas Sal aralarında Mısır, Cezayir ve Irak'ın da bulunduğu Arap ülkelerini ziyaret edip yöneticilerle görüştü. Ürdün Kralı Hüseyin'i ve Fas Kralı II. Hasan'ı öven şiirler yazdı. Yedi defa hacca ve ömrünün sonlarında tedavi olmak amacıyla birkaç defa Fransa'ya gitti. 2 Temmuz 1990 tarihinde Louga'da vefat etti. Kane Doudou, Dakar'daki Université Cheikh Anta Diop'da *Serigne Abbas Sall (1909-1990): Vie et œuvre d'une figure de proue de la Tidjaniya sénégalienne* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1998).

Eserleri. Yazı hayatına 1934 yılında başlayan Abbas Sal bazı risâleler kaleme almışsa da daha çok şiirleriyle meşhur olup Senegal'de en üretken şair olarak bilinir. Louga'daki kütüphanesinde bulunan, 7824 beyitten oluşan dört bölüm halindeki, *Nefehât Rabbâniyye* adlı divanının "Câmi'ü'd-düer fi medhî hayri'l-beşer" başlıklı birinci bölümü na'atlardan

Abbas Sal

oluşmakta, "Sübülü's-selâm fi medhî vârişi hayri'l-enâm" adlı ikinci bölüm Ahmed et-Ticânî için yazdığı kasideleri içermektedir. Üçüncü bölümde tasavvuf ve tevessülle ilgili şiirleri, dördüncü bölümde çeşitli müslüman âlimler hakkında yazdığı kaside ve mersiyeleri mevcuttur (bazıları Şeyh Ticân Gây'in eseri içinde yayımlanan bütün şiirlerinin listesi için bk. Hunwick, IV, 353-373). Divanın üçüncü bölümü *Nefeḥât Rabbâniyye: el-cüz'ü's-sâliḡ, Mecmû'u't-tevessülât* adıyla basılmıştır (Louga 1999). Dördüncü bölümdeki "Kifâ-yetü't-ḡullâb fi'l-ḡaṣṣ 'ale'l-film ve'l-âdâb" başlıklı şiiri Şeyh Ticân Gây ve Şeyh Ticân Fâl tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*Kifâyatu ḡullab: reflexions de Serigne Abbas Sall sur l'éducation ou l'utilité du savoir*, Saint Louis 1994). Yazma nüshaları kendi kütüphanesinde bulunan diğer eserleri şunlardır: *Hallü'l-aḡfâl fi ḡadîsi 'lâ tüṣeddü'r-riḡâl*, *Taḡḡiku'l-mebânî fi ḡarîḡati'l-ḡatmi't-Ticânî*, *el-Ed'iyetü'l-mübâreke fi muḡtelifi'l-aḡrâz*, *el-Esânidü'l-ḡâliye fi't-ḡarîḡati't-Ticâniyye*, *el-Cevâhirü'l-ḡâliye fi'l-esânidi'l-âliye li't-ḡarîḡati't-Ticâniyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir M. Seylâ, *el-Müslimün fi's-Seneḡâl me'âlimü'l-ḡâzır ve âfâḡu'l-müstaḡbel*, Katar 1406/1986, s. 117-142; Şeyh Ticân Gây, *eş-Şeyḡ 'Abbâs Şal et-Ticânî: ḡayâtühü ve a'mâlüh*, Dakar 2001; J. O. Hunwick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Western Sudanic Africa*, Leiden 2003, IV, 350-373; Souleymane Bachir Diagne, "Shaykh al-Hajj Abbas Sall: In Praise of the Tijâniya Order", *Tales of God's Friends: Islamic Hagiography in Translation* (ed. J. Renard), Berkeley 2009, s. 169-178; Cheikh Tidiane Fall, "Al-Hajj Abbas Sall (1909-1990)", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 11, Paris 1997, s. 163-172.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

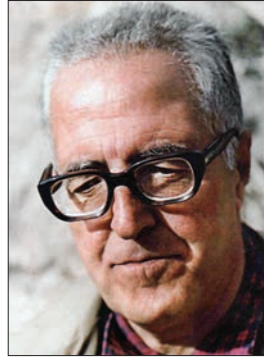
ABBAS ZERYÂB

(عباس زرياب)

(1919-1995)

İranlı tarihçi.

12 Ağustos 1919 tarihinde Hoy şehrinde doğdu. Kur'an'ı ezberleyip ilkokulu bitirdikten sonra Hoy'da ortaokul bulunmadığından öğrenimine ara verdi; ancak Hoy'daki âlim ve hocaların derslerine devam ederek kendini yetiştirmeye çalıştı. Şeyh Abdülhüseyn A'lemî'den mantık, belâgat ve usûl-i fıkıh, Hasan-ı Fakih'ten nahiv okudu. 1937'de Sâdık-ı Ferâhî'nin teşviki ve dayısının desteğiyle Kum'a gidip Medrese-i Nâsiriyye'ye girdi. Burada Sâdık-ı Ferâhî, Seyyid Muhammed Müsevî-yi

Abbas Zeryâb

Yezdî (Muhakkık Dâmâd), İmam Humeynî, Seyyid Ahmed-i Hüstreṡâhî ve Muhammed Ali-i Kirmânî, ayrıca dışardan Seyyid Sadreddin Sadr, Seyyid Şehâbeddin Mar'aşî (Âḡâ Necefî) ve Seyyid Muhammed Hüccet Kûhkemerî gibi âlimlerden ders alarak dinî ilimlerdeki öğrenimini tamamladı. Babası hastalanınca 1943'te Hoy'a döndü. İki yıl burada ders verdikten sonra Tahran'a gidip Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Bu sırada Tahran Üniversitesi Akfî ve Naklî ilimler Fakültesi'ne girerek üniversite eğitimi aldı. *The Encyclopaedia of Islam*'ın Farsça'ya tercüme edilmesi ve redaksiyonu çalışmalarına katıldı. 1955'te Almanya'ya gidip Frankfurt, Mainz ve Münih üniversitelerinde beş yıl süreyle tarih, felsefe, kültür alanlarında araştırmalarda bulundu. Doktora eğitimini Mainz'deki Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra 1960'ta Tahran'a döndü. Bir müddet Senato Meclisi Kütüphanesi'nde görev yaptı. 1962-1964 yıllarında Berkeley Üniversitesi'nde Farsça dersleri verdi. Üniversitede sürekli kalması için yapılan tekliflere rağmen Tahran'a döndü. 1966'da Tahran Üniversitesi'nde göreve başladı ve 1978 yılına kadar tarih bölümünde çalıştı. Uluslar arası bilimsel toplantılara katılan Abbas Zeryâb başta Alman Oryantalistler Birliği, Uluslararası İran El Yazmaları Topluluğu, Felsefe Birliği, İran Kültür Kurumu Mütevelli Heyeti, İran Tarih Kurumu ve Firdevsî Şehnâmesi Vakfı olmak üzere çok sayıda kurumun üyeliğinde bulundu. *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Büzürg-i İslâmî* ve *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Teşeyyu'* gibi ansiklopedilerin telif faaliyetlerine katıldı. 3 Şubat 1995'te Tahran'da vefat etti ve Biheşt-i Zehrâ Mezarlığı'na defnedildi. Türkçe, Arapça, Almanca ve İngilizce bilen Abbas Zeryâb hayatını eğitim öğretim, telif, neşir ve tercüme faaliyetlerine adanmıştır.

Eserleri. Telif: *Der Bericht über die Nachfolger Timurs aus dem Ta'riḡ-i*

kabîr des Ga'fari ibn Muḡammad al-Husainî (Mainz 1960, doktora tezidir); *Aḡlas-ı Târiḡ-i İrân* (Tahran 1350 hş., Seyyid Hüseyin Nasr ve Ahmed Müstevfî ile birlikte); *Târiḡ-i Sâsâniyân* (Tahran 1354 hş.); *Â'ine-i Câm: Şerḡ-i Müşkilât-ı Dîvân-ı Hâfız* (Tahran 1368 hş.); *Bezm-âverd: Şeṡt Maḡâle der Bâre-i Târiḡ, Ferheng ve Felsefe* (Tahran 1368 hş.); *Sîre-i Resûlullâh ez Âḡâz tâ Hicret* (Tahran 1370 hş.; Ar. trc. Ali es-Seyyid Hâdî, *Dirâse taḡlîliyye fi's-sîreti'nebeviyye 'aşri mâ ḡable'l-hicre*, Beyrut 1997); *Bezm-âverdi-i Diğer* (nşr. Seyyid Sâdık Seccâdî, Tahran 1385 hş., 1386 hş., yirmi iki makalesini ihtiva eder); *Ders Güttârâ-yi Felsefe-i Târiḡ* (nşr. Hüseyin Tevekkülî v.dğr., Tahran 1387 hş., üniversitede verdiği dersleri içerir); *Maḡâlât-ı Zeryâb* (çeşitli konularla ilgili otuz iki makalesi ile kendi otobiyografisini kapsar) (nşr. Mâlik Hüseyinî ve Rıza Tahîrî, Tahran 1389 hş.). Abbas Zeryâb'ın eserlerinden bazı seçmeler Milâd Azîmî tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). **Neşir:** *Bîrûnî, Kitâbü's-Şaydele fi't-ḡib* (Tahran 1370 hş./1991); *Mîrhând, Ravzatü's-şafâ* (eserin iki ciltlik muhtasarıdır, Tahran 1338 hş., 1373 hş.). **Çeviri:** Will Durant, *Târiḡ-i Felsefe* (Tahran 1335 hş.); a.mlf., *Lezzât-ı Felsefe* (Tahran 1344 hş.); Theodor Nöldeke, *Târiḡ-i İrâniyân ve 'Arabâ der Zamân-ı Sâsâniyân* (Tahran 1358 hş.); Hellmut Ritter, *Deryâ-yi Cân: Seyri der Ârâ û Ahvâl-i Şeyḡ Ferîdüddîn 'Aḡâr Nişâbüri* (Tahran 1374 hş., Mihr Âfâk Bâyperdî ile birlikte). Ayrıca *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Fârisî, Dâniş-nâme-i İrân ve İslâm, Encyclopaedia Iranica, Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Büzürg-i İslâmî, Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Teşeyyu'* ve *Dâniş-nâme-i Cihân-ı İslâm* ansiklopedilerinde birçok madde yazmış, *Yaḡmâ, Dâniş, Mihr, Sohan, Ferheng-i İrân-zemin* ve *Âyende* başta olmak üzere çeşitli dergilerde makale ve çevirileri yayımlanmıştır (Rizâ Rızâzâde Lengurdî, s. 57-68).

BİBLİYOGRAFYA :

Yekî Kaḡre-i Bârân: Çeşnâme-i 'Abbâs Zeryâb-i Hüyî (ed. Ahmed Tefazzulî), Tahran 1370 hş.; Abbas Zeryâb, *Şaḡı-ı Şîrin pur-Şevket: Mün-teḡabî ez Âḡâr-ı Üstâd 'Abbâs Zeryâb-i Hüyî* (nşr. Milâd Azîmî), Tahran 1387 hş., tür.yer.; a.mlf., "Zindeḡâni men", *Taḡḡikâ-i İslâmî*, X/ 1-2, Tahran 1374 hş., s. 19-56; Mahmûd Abdullazâde, "Üstâd Duktür 'Abbâs Zeryâb (1298-1373)", a.e., s. 13-18; Rızâ Rızâzâde Lengurdî, "Âḡâr-ı Duktür 'Abbâs Zeryâb", a.e., s. 57-68; Mehdî Dâmegânî, "Beyâd Üstâd Zeryâb-ı Hüyî", *Kilk*, sy. 58-59 (1373 hş.), s. 293-296; Bahâeddin Hürremşâhî, "Hürşid-râ be Gul Endüdim (be Yâd-ı Şâdirvân Duktür 'Abbâs Zeryâb-ı Hüyî)", a.e., s. 297-300; İrec Efşâr, "Ez Meyân-ı Nâmeḡâ-yi Zinde-yâd